

Миливој Б. АЛАНОВИЋ*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику

УТИЦАЈ ЛЕКСИЧКЕ СЕЛЕКЦИЈЕ НА ЗНАЧЕЊСКУ СТРУКТУРУ КОНСТРУКЦИЈЕ**

У овоме истраживању полазимо од два типа непрелазних и прелазних реченичних конструкција, чију пропозициону структуру изводимо из остварене лексичке селекције. Иако се не може порећи да је значење конструкције мотивисано самим конструкционим обрасцем, у раду желимо посебно да укажемо на два феномена: (а) функционалну употребу речи – како финитног глагола тако и лексичких јединица на позицији глаголских аргумената (*yhu* у *разговор*, *место сусрета слависта*) и (б) појављивање пропозиционог предиката и његових аргумената на зависним синтагматским позицијама (*тема разговора учесника*).

Кључне речи: конструкција, пропозиционо значење, лексичко значење, функционалне речи, семантичке улоге.

1. Једно од темељних програмских начела савремених лингвистичких теорија, међу којима се нарочито истичу когнитивна и конструкциона граматика, јесте да лексика и граматика чине континуум (Goldberg 1995: 7; Langacker 1995: 153; Wildgen 2008: 24–26), те да се граница између ова два језичка плана не може увек лако и поуздано утврдити. Ова граница је оштра на крајњим половима, где се, са једне стране, налазе пунозначне речи, попут, на пример, именица, придева, прилога или глагола, док су, са друге, то помоћни глаголи, везници, предлози, у неким језицима и чланови итд., дакле, речи које служе за грађење нових облика или парадигми, односно за указивање на граматичке и значењске односе међу пунозначним речима (Smirnova, Mortelmans 2010: 177–179). Прилике су, међутим, сасвим другачије у прелазном пољу између лексике и граматике (Алановић 2017: 88), где налазимо лексичке јединице које дају податак о неким типичним граматичким категорија-

* milivoj.alanovic@sbb.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 178004 под називом *Стандардни српски језик – синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ма, као што је дијатеза, нпр. *Добио је ударац у леђа*. На исти се феномен своди и када неки типични граматички глаголи, као што су то помоћни *јесам/бити* и *хте-ти*, имају лексичку употребу, што не изненађује јер се систем граматичких речи попуњава из лексике, нпр. *Нека буде што бити не може, Биће јесте а небиће није* или *Хоћу све* итд.

У овоме раду ћемо се задржати у тзв. прелазном појасу између лексичког и граматичког система, при чему смо одабрали неколико типова конструкција на којима желимо да покажемо колико је њихова значењска интерпретација осетљива на селекцију и распоред лексичких јединица. Опредељење за конструкцију не говори само да се, барем у концепцијском смислу, ослањамо на теоријска начела конструкционе граматике, већ да се у овим језичким јединицама може пратити логика мишљења, посебно његова шематичност (Croft, Cruse 2004: 308; Croft 2009: 15), чије се законитости препознају управо у лексичкој селекцији, подједнако типичној и атипичној.

За разлику од неких других праваца у лингвистици чији се предмет истраживања, барем на основу назива теорије, не може једнозначно одредити, са конструкционом граматиком то сигурно није случај јер се, сама реч каже, бави конструкцијама као основним језичким јединицама (Goldberg 1995: 6; Smirnova, Mortelmans 2010: 131). Ипак, синтаксичка перспектива није и једина која се овде узима у разматрање, тако да су конструкције и морфеме и речи, уз, разуме се, синтагме или реченице, које одликује јединство форме и значења (Croft, Cruse 2004: 257; Croft 2009: 18). Ми ћемо се у овоме раду ограничити на сложене конструкције, и то целе реченице, што нас у неку руку приближава депенденцијалној граматичкој и теорији валентности, у чија главна програмска начела спада побројати и описати све реченичне моделе једнога језика (Welke 1988: 11; Helbig 1992: 1, 126). Ово наводимо зато што ваља указати на делимичну блискост ових двеју теорија, међу којима ипак постоји значајна разлика – за конструкционисте глагол није центар реченице као конструкције (Goldberg, Devin 2006: 6; Smirnova, Mortelmans 2010: 141), док је за депенденцијалисте, али и не само за њих, вербоцентризам идеја водиља (Золотова 2003: 156; Engel 2009: 120).

Ово размимоилажење у поимању конструкција и њихових унутрашњих односа у поменутим двама теоријама дугује се не толико исходиштима саме анализе колико њеним почетним премисама, које у једном случају предвиђају целовитост конструкције као језичке јединице, а у другом њено хијерархијско устројство (Welke 2011: 173). Захваљујући овим супротстављеним теоријским принципима и пут настанка конструкција различито се промишља – у конструкционој граматичкој оне постоје независно од глагола (Goldberg 1995: 49), док их у оној депенденцијалној управо глагол обликује.

Реченицу као конструкцију или као израз глаголске валенције могуће је, дакле, посматрати или интегрално или композиционо, при чему у оба случаја лексика одређује њене значењске координате (Goldberg 1995: 8). Иако не желимо да сакријемо своју склоност ка депенденцијалној интерпретацији односа у реченици, ипак је, сматрамо, слабост конструкционе граматике што је укинула централност финитума (Welke 2011: 198), који представља кохезивни елемент у реченици и од чијег граматичког облика и значења зависе и све реченичне преоблике, међу које спадају алтернације актив – пасив, персоналност – имперсоналност, као и различите вален-

цијске редукције, нпр. *Рекла нам је истину – Истина нам је речена; О томе говори књига – О томе се говори у књизи; Она ништа не говори – Не говори* итд. Овим не желимо да по сваку цену бранимо начела депенденцијалне граматике, премда се у многим савременим теоријама централност финитума не доводи у питање, нпр. у генеративној или функционалној граматички, већ нам је намера да истакнемо да се реченица као конструкција мора узети за јединицу мишљења, која се, баш због тога, не може усвајати без лексичкога 'пуњења'. Дакле, и депенденцијалисти и конструкционисти полазе од тога да се језичка компетенција заснива на знању конструкција или реченичних модела, али у домен језичкога знања спада и начин попуњавања конструкција лексичким јединицама, што значи да ова два процеса нужно морају ићи напоредо. Зато је, у духу теорије валентности, немогуће раздвојити синтаксичку и семантичку валентност финитума (Helbig 1992: 7–10), које су кључне за структурну организацију и значењску интерпретацију реченице, док је истодобно неутемељено порећи њен шематски карактер, што би било противно законима мишљења и језичке економије. Тако, сасвим поједностављено говорећи, реченица представља шематски израз, захваљујући чему показује сталност у погледу броја и облика елемената у своме саставу, док своје значење, или значења, дугује превасходно лексичком саставу (Золотова 2009: 232), при чему се све значењске преоблике доминантно приписују промени или слабљењу лексичког значења финитума, или финитног глагола (ФГ), као у примерима *У њу се уселио мир* или *Упала је у дугове* и сл.

Већ смо рекли да шематичност подразумева сталност броја елемената и њихове форме, из чега произилази да се усвајање језика, заправо, своди на учење одређеног броја формула, свакако коначног. Осим тога, једно од важнијих начела конструкционе граматике јесте да свака конструкција има своје значење, при чему, што је веома важно, између плана форме и плана значења не постоји стална и нераскидива веза (Croft 2009: 108). Управо последња два става сматрамо концепцијским упориштима саме теорије, али и овога рада, а она се могу свести на питање како се постиже несталност значења у сталним формама, односно како исти тип конструкције добија различито значење. Одговор на ово, сматрамо, лежи у – лексичкој селекцији. Зато у наставку рада желимо да покажемо како се одговарајућим избором лексичких јединица варира реченично значење, као у *Почиње представа* [представа је на почетку] и *Почиње продаја улазница за утакмицу* [почињу да продају улазнице за утакмицу], при чему се разлике у значењу сасвим прецизно могу утврдити тек интерпретацијом пропозиционих садржаја који су у основи сваке од реченица (Кронгауз 2000: 233, 240), што сугерише да је универзалија, заправо, семантичка структура (Croft 2009: 108), коју непосредно представља одговарајућа – синтаксичка форма (Croft 2009: 110).

2. Од рада овога профила не треба очекивати да се може бавити свим могућим реченичним конструкцијама у једном језику, што би презахтевно било и за целу књигу. Зато ћемо се овде ограничити на неколико структурних типова реченичних конструкција, по два типа непрелазних и прелазних, а то су копулативна именска те непрелазна са глаголом кретања и финалним просторним адвербијалом, затим транзитивна са једним и са два објекта, нпр.:

- (1) Београд је насељено место.
- (2) Марко је ушао у кола.

- (3) Марко је ухватио лептира.
 (4) Ана је дала Марку књигу.

Конструкције наведене под (1)–(4) међусобно се разликују по броју и значењу реализованих елемената, што омогућује да се за сваку од њих формулише категоријално (Бондарко 1978: 143) или опште конструкционо значење (Goldberg 1995: 33–34), и то у виду граматичке стратегије да се субјекатском појму припише какво својство, да се, дакле, квалификује, категоризује или идентификује, да се укаже на промену места субјекатског појма у простору, затим да се два појма доведу у такву везу у којој је радња усмерена од субјекатског појма ка оном објекатском, који је на изваначан начин трпи, потом да се три појма доведу у везу, у којој субјекатски појам спроводи радњу на објекту који је намењен другом објекатски интерпретираном појму (Goldberg 1995: 32–35, 143).

Из перспективе лексикона, структуру језичких израза чине лексичке јединице одређенога значења, чије је место зато углавном задато типом конструкције, нпр. *Марко улази у кућу* али никако и **Кућа улази у Марка*. С друге стране, има конструкција у којима сличне модификације нису искључене, нпр. *Марко говори о овој књизи* и *Ова књига говори о Марку* итд., што зависи и од тога како се неки појам узима, да ли сам за себе или у име других. Иако примера за чвршћи или слободнији лексички избор има заиста много, ових неколико навода уверавају да формални и значењски лик конструкције чине нераскидиву целину. Но, ако је граматичка структура језичких израза унапред задата и мора се научити, онда је најпогодније место за индивидуалност и језичку креативност – избор речи, или лексичка селекција, што у крајњем води закључку да различите форме имају различита значења (Золотова 2009: 231), али и обрнуто – да иста или блиска значења могу бити изражена различитим формама (Золотова 2009: 233). Баш зато, посебну пажњу заслужују случајеви где се један семантички или пропозициони садржај изражава атипичним граматикализационим средством.

2.1. Иако се од копулативних конструкција не очекује семантичка поливалентност, њихова значењска интерпретација, међутим, није увек једнозначна, нпр.:

- (5) Београд је место сусрета европских кардиолога.

Грамматички, тј. моделски или конструкционо посматрано, у примеру (5) имамо копулативну именску конструкцију типа $NP + V_{cop} + NP$, али је проблем што у њој више не препознајемо и њено опште или категоријално значење, зато што се предикативном допуном (ПД) не износи никаква квалификација субјекта, као у *Београд је место/насељено место/насеље* итд. Одредба квалификације, именица *место*, сада служи да се субјекатски појам смести у нову радњу у којој има и посебну улогу – просторног локализатора. Мада именица *место* није изгубила лексичко значење, њена је функција у реченици сада битно другачија, операторска, и то да регулише одговарајућу информативну перспективу (Алановић 2017: 91–92), а она се тиче тематизације просторног сирконстанта (Tesnière 1969: 125; Всеволодова 2000: 148), или адвербијала (ПА), из пропозиције 'европски кардиолози су се срели у Београду', која чини семантички садржај реченице под (5).

Тематизацији се могу подвргнути и други пропозициони чланови, нарочито различита адвербијална значења, што је непосредно регулисано сменом лексичког

тематизатора. Тако се именицом *време* субјекат промовише за временски оквир радње, именицом *узрок* за узрочни чинилац, а именицом *начин* за општу начинску околност итд. Нпр.:

- (6) Пролеће је време сетве.
- (7) Курс динара је узрок слабог извоза.
- (8) Промена курса је начин регулисања платног биланса.

Што је још важније, именицом *последица* се компензује системски недостатак граматикализације последичнога значења морфосинтаксичким формама, нпр.:

- (9) Јачање динара је последица повећане продаје девиза.

Поред адвербијалних, тематизацији сасвим регуларно подлежу и актантна, или партиципантна, значења (Всеволодова 2000: 134), али и читави пропозициони садржаји, односно предикатска значења (Всеволодова 2000: 134, 136), нпр.:

- (10) Закон о приватизацији је тема расправе у скупштини.
- (11) Квалитет воде је предмет анализе.
- (12) Профит је једини циљ инвеститора.
- (13) Одлазак је жеља младих.

У последња четири примера граматички субјекат има улогу: у (10) тематског објекта радње 'расправљати', у (11) пацијенса радње 'анализирати', захваљујући главама предикативних допуна – именицама *тема* и *предмет*; у (12) и (13) предикатора, тј. експонента пропозиционих предиката (ПП) 'профитирати' и 'отићи', будући да су именице *циљ* и *жеља* модални оператори. Осим тога, актантни тематизатори *тема* и *предмет* уједно су и дијатетички оператори, јер управљају померањем објекта радње на субјекатску позицију у реченици, а како је цео поступак лексички регулисан, тематизацији се може подвргнути и индиректни објекат, в. (10) и (17). Исправност интерпретација потврђују реконструисани пропозициони садржаји (14)–(20), нпр.:

- (14) Сетва се обавља у пролеће.
- (15) Слабо се извози због курса динара.
- (16) Платни биланс се регулише променом курса.
- (17) У скупштини се расправља о закону о приватизацији.
- (18) Анализирају квалитет воде.
- (19) Инвеститори намеравају/хоће само да профитирају.
- (20) Млади желе да оду.

Лексички оператори у функцији тематизатора функционалне су речи (још и модификатори и компензатори [Золотова 2003: 157–158]), пошто у значењској структури реченице немају непосредне еквиваленте (Алановић 2017: 90) – јер регулишу реченичну перспективу, уп. нпр. (6) и (14), (7) и (15), (8) и (16), односно дијатетички образац, уп. нпр. (10) и (17), (11) и (18), или пак одређују модални оквир за пропозициони садржај, уп. нпр. (12) и (19), (13) и (20).

Фузија форме и значења (в. Jackendoff 1990; Goldberg 1995) у примерима (5)–(13) следи правило по којем се пропозициони предикат (ПП) распоређује на неглаголску позицију, а такве су у копулативној конструкцији само две – предикативна

допуна (ПД) и граматички субјекат (ГС). У примерима (5)–(11) податак о пропозиционом предикату смештен је у зависном делу предикативне допуне, јер субјекат, као експонент пропозиционих сирконстаната или адвербијала (ПА), саопштава о месту, времену, узроку или начину вршења радње, односно о објекту (ПО) укљученом у означену радњу. Сасвим супротно, у (12) и (13) управо субјекат даје податак о пропозиционом предикату (Арутюнова 2003: 70). Овај својеврсни структурно-семантички конфликт разрешава се по следећем моделу: лексичким тематизатором се непосредно именује пропозициона функција субјекатског појма, док се 'остатком' предикативне синтагме уводе преостали пропозициони чланови, нпр. *узрок слабог извоза*, при чему тип ситуације (Fillmore 1968: 24; Goldberg 1995: 39–40, 49; Всеволодова 2000: 123–126), односно структуру пропозиције одређујемо: (а) на основу састава номинализованог дела предикативне допуне, а то је *сетве, слабог извоза, регулисања платног биланса, тема расправе у скупштини и предмет анализе*, у којима се нарочито истичу експоненти пропозиционих предиката, и то *сетва, извоз, регулисање, расправа и анализа*; или (б) на основу састава субјекатске синтагме *профит* и *одлазак*, при чему предикативну допуну чине модални оператор и носилац модалне оцене, нпр. *циљ инвеститора* и *жеља младих*. Поменути фузију можемо приказати и шематски, где са [→] означавамо корелацију одговарајућих пропозиционих и реченичних чланова, нпр.:

- а. [ПА→] ГС_{сирконстант} + [Ø→] ФГ_{аспектуално-модални оператор} + ПД {[Ø→] глава_{сирконстантни тематизатор} + [ПП→] атрибут_{предикатско језгро} }
 б. [ПО→] ГС_{актант} + [Ø→] ФГ_{аспектуално-модални оператор} + ПД {[Ø→] глава_{актантни тематизатор/дијатетички оператор} + [ПП→] атрибут_{предикатско језгро} }
 в. [ПП→] ГС_{предикатско језгро} + [Ø→] ФГ_{аспектуално-модални оператор} + ПД {[Ø→] глава_{пропозициони тематизатор/модални оператор} + [ПС→] атрибут_{актант/агенс радње} }

С обзиром на то да конструкција задаје општи значењски оквир чија конкретизација зависи од правила лексичке селекције (в. Ziem, Lasch 2013: 23–25), и значењска интерпретација копулативних именских конструкција нужно почива на класификацији субјекатског појма (Всеволодова 2000: 123). Премда су копулативне конструкције непрелазне двовалентне конфигурације, нпр. *Ана је висока*, номинализован израз пропозиционог предиката ово граматичко ограничење несметано компензује. На могуће питање у чему је онда смисао напоредне употребе конструкција *Овај роман је тема разговора* и *Разговарамо о роману*, одговор сасвим извесно лежи у потреби да се тематски објекат подвргне граматичкој тематизацији, што није могуће извести пасивизацијом финитума *разговарамо*. На исти начин ваља посматрати и примере (5)–(9), с том разликом да је у њима спроведена тематизација пропозиционих сирконстаната, односно примере (12)–(13), у којима је тематизован сам пропозициони предикат.

Анализа пропозиционе структуре у примерима (5)–(13) пружа нам прилику да одредимо основна правила повезивања форме и значења, а то су:

- (а) номинализација пропозиционог предиката;
- (б) укључивање лексичких операторских речи;
- (в) алтернативан распоред пропозиционих чланова.

Наведени механизми, који омогућују атипичан модел фузије општег конструкционог и пропозиционог значења, прате се и у другим типовима конструкција.

2.2. Значењске варијације непрелазне конструкције *Ана улази у кућу* очитују се на следећим примерима:

- (21) Марко је ушао у озбиљне године.
- (22) Ана је ушла у разговор о политици.
- (23) У Перу је ушао неки немир.

Примарно адвербијална форма, типа *у кућу*, у примерима (21)–(23) нема просторно значење, што доказује немогућност замене показним прилогом *тамо*. Како конструкције *у озбиљне године*, *у разговор о политици* и *у Перу* нису семантички еквиваленти конструкције *у кућу* и прилога *тамо*, промена семантичког профила ове, у основи, формално неспецифичне јединице има значајних реперкусија на значењске интерпретације самих реченица:

- (24) Марко је остарио.
- (25) Ана је почела да разговара о политици.
- (26) Пера се узнемирио.

Будући да су конструкције (24)–(26) значењски еквиваленти конструкција (21)–(23), значењске преоблике ових последњих регулише именички израз пропозиционог предиката, реализован у оквиру финалне акузативне конструкције, у *озбиљне године* и *у разговор о политици*, односно граматичког субјекта, *неки немир*. Значењска интерпретација примера (21)–(23) није остала без утицаја основног конструкционог значења, а оно се тиче кретања субјекатског појма и његовог смештања у одређене просторне оквире, при чему дата значењска еволуција почива на – метафори, односно оријентацији или пак супстанцијализацији и персонификацији процеса (Wildgen 2008: 79–82). Тако се у примеру (21) кретање кроз простор и достизање одређене тачке у њему транспонује у кретање кроз време и заустављање у некој временској тачки, док се у (22) метафорични сценарио темељи на супстанцијализацији процеса, а у (23) на његовој персонификацији, због чега се експонент пропозиционог предиката и јавља на позицији граматичког субјекта. Стога, као што се ступа у какав простор, тако се ступа у какав процес, тј. стање или радњу, односно тако наступа сам процес.

Јаз између граматичке непрелазности и семантичке прелазности конструкције премошћава номинализација прелазног пропозиционог предиката типа *разговарати*, нпр. *ући у разговор с неким о нечему*, што омогућује повезивање граматичких и значењских структура неједнакога састава (Алановић 2014: 279, 282). Осим тога, тематизацијом пропозиционог објекта регулисана је пасивна интерпретација целе конструкције (Dik 1997: 247; Тестелец 2001: 414; Алановић 2009: 127), нпр. (27):

- (27) Ова машина је одавно ушла у употребу.

Има, међутим, примера где је лексички регулатор транзитивности конструкције изостављен. Иако нешто виши степен идиоматизације бележимо у примеру (28):

- (28) Ова песма не улази ми у главу.

транзитивна интерпретација последње реченице произилази из метафоричног сценарија који предвиђа персонификацију објекта когнитивне делатности, уз метонимијску замену места когнитивне делатности за саму когнитивну делатност, при чему је носилац когниције укључен у форми посесивног датива:

(29) Не могу да научим ову песму.

Поређењем последња два примера видимо да се у (29) негацијом финитума успоставља деонтички модални оквир ситуације, који регулише нежељено или непланирано одлагање наступања почетка процеса. Да је фазна компонента у значењу глагола *улазити* очувана, потврђује пример (30), у којем је овај у потврдном облику, нпр.:

(30) Ова песма улази ми у главу.

Глагол *ући/улазити* у примерима (21)–(23), (27)–(28) и (30) није експонент пропозиционог предиката, мада се основно значење заузимања или промене простора и даље може препознати, с том разликом да је, након екстракције процесуалне семантичке компоненте, оно сада сведено на чисту ингресивност (Алановић 2013: 51). Зато за глагол *ући/улазити*, који у пропозиционој структури нема непосредан пандан (што смо бележили са \emptyset), кажемо да је употребљен у функцији фазног оператора, који тек заједно са једном својом функционалном пројекцијом конституише предикат, нпр. *ући у године*, *ући у разговор/употребу* и *немир улази*, при чему је фузија форме и значења извршена на један од следећих начина:

- а. $[ПС \rightarrow] ГС_{\text{актант/експеријент}} + [\emptyset \rightarrow] ФГ_{\text{фазни оператор}} + [ПП \rightarrow] ГА_{\text{предикатско језгро}}$
 б. $[ПС \rightarrow] ГС_{\text{актант/агенс радње}} + [\emptyset \rightarrow] ФГ_{\text{фазни оператор}} + ГА_{\text{предикатско}} \{ [ПП \rightarrow] \text{глава} \}$
 в. $[ПО \rightarrow] ГС_{\text{актант/објект радње}} + [\emptyset \rightarrow] ФГ_{\text{фазни оператор}} + [ПП \rightarrow] ГА_{\text{предикатско језгро}}$
- језгро + [ПО \rightarrow] атрибут актант/тематски објект }

2.3. Као што се семантичка транзитивност непрелазних конструкција регулише лексички, на исти се начин и њихова граматичка транзитивност може неутралисати (в. Алановић 2014: 279–280), као у примеру (31), нпр.:

(31) Ухватила ме трема.

Двоактантна транзитивна конструкција служи за регулисање односа између агенса и пацијенса, као у реченици *Марко_{ПС} је ухватио_{ПП} лептира_{ПО}*, у којој је распоред пропозиционих аргумената спроведен на основу функционално-семантичке преференције (Ристић 1999: 159; Алановић 2011: 15). Како се у (31) ради о двочлавној пропозицији, састављеној од субјекта и стативног предиката, 'ЈА' и 'ТРЕМА', која се фузионише са трочланом граматичком структуром коју чине субјекат, објекат и финитум/предикат, то нужно захтева аналитичку реализацију једног пропозиционог члана – и то предиката, као и неутрализацију граматичке транзитивности финитума, што је спроведено померањем предикатског језгра на позицију граматичког субјекта, а пропозиционог субјекта на позицију граматичког објекта: $[ПП \rightarrow] ГС - \text{трема}_{\text{пропозициони предикат}} + [ПС \rightarrow] ГО - \text{ме}_{\text{експеријент}} + [\emptyset \rightarrow] ФГ - \text{је ухватила}$

аспектуално-фазни оператор

Како цела конструкција *трема је ухватила* чини функционално-семантички, предикатски израз, то опет потврђује да финитум нема непосредне корелате у про-

позиционој структури реченице (што смо опет означили са \emptyset), зато јер се њиме не даје податак о конкретном процесу већ евентуално о аспектуално-фазним обележјима процеса, тако да именица *трема* чини семантичко језгро, а финитум граматичко језгро предиката (Арутюнова 2003: 134), што значи да се предикатски израз *трема хвата* састоји из две граматичке јединице које одговарају субјекту и предикату у примеру *Марко хвата*. Иако је глагол *ухватити* употребљен функционално, 'остатак' његовог лексичког значења указује на силовито, омамљујуће и паралишуће дејство процеса, али и на невољно и пасивно учешће његовога носиоца, који је у реченицу укључен у форми објекта – *ме*, што је иначе похрањено и у основном конструкционом значењу.

У истом се конструкционом моделу и предикатско језгро може срести на позицији објекта, што изискује фузију пропозиционог и граматичког субјекта, нпр.:

(32) Ухватио је корак с њом.

Штавише, овај конструкциони модел може имати и двопрпозициону структуру, нпр.:

(33) Ухватио сам његов поглед.

Значење примера (33) 'видео сам га како гледа у мене' дугује се и промени значења глагола *ухватити* – 'видети, спазити', али и промени његове семантичке валентности која предвиђа да се у перцептивном фокусу не налази предметни објекат већ друга перцептивна радња.

2.4. Чак и у условима сложене синтаксичке валентности глагола можемо пратити преоблике које воде потпуном укидању актантне интерпретације глаголских допуна, нпр.:

(34) Ана је дала Маји цвеће.

(35) Марко је дао Ани пољубац.

(36) Ана је дала Маји могућност избора.

(37) Њен поступак нам је дао подстрек за недолазак.

(38) Ова изјава је дала нарочит допринос помирењу.

Драстична промена семантичке валентности глагола *дати* одражава се на редукцију броја пропозиционих аргумената, с једне, али компензаторно и на повећање броја идентификованих пропозиција, с друге стране (Золотова 2003: 165, 183–184).

Док пример (34) представља типичан израз синтаксичко-семантичке валентности глагола *дати*, у ком се појављују три актанта којима одговарају три реченична члана, чија је фузија спроведена на основу принципа функционално-семантичке преференције, дотле у (35) предикатски израз *дати пољубац* чини финитум и једна његова функционална пројекција, и то граматички објекат, што аутоматски значи и смањење броја пропозиционих аргумената на два, и то 'Марко' и 'Ана', које окупља пропозициони предикат 'пољубити'. Пример (36), за разлику од претходна два, јесте двопрпозициона конфигурација, у којој се дају идентификовати два предиката, и то 'омогућити' и 'изабрати', при чему субјекат и дативни објекат нису променили свој семантички профил, будући да први именује агенса а други адресата, док су у оквиру акузативног објекта реализована оба пропозициона предиката – и 'омогућити' и 'изабрати'. У примеру (37) само дативни објекат донекле чува свој семан-

тички профил, при чему је цела реченица конституисана као тропрпозициона конфигурација са предикатима 'поступити', 'подстаћи' и 'не доћи'. И коначно, пример (38) такође је конституисан као вишепрпозициона конфигурација са предикатима 'изјавити', 'допринети' и 'помирити се', с тим да ниједна допунска позиција нема актантну семантичку реализацију.

Адекватном лексичком селекцијом се у истом граматичком моделу, или конструкцији, непосредно регулише број актаната, који је обрнуто сразмеран броју прпозиција. Тако смо у примеру (34) имали троактантни тип једнопрпозиционе конструкције, док у (38) проналазимо три прпозиције, будући да се на допунским позицијама налазе непосредни експоненти одговарајућих прпозиционих предиката. Остали прпозициони аргументи се евентуално распоређују у оквирима одговарајућих именичких синтагми, као конгруентни или неконгруентни атрибути.

3. Спроведена анализа нам је омогућила да утврдимо неколико важних принципа које следе посматране реченичне конструкције, а они се у бити могу свести на структурну шематичност, с једне стране, те полисемичност и метафоричност, с друге. Управо полисемија и метафоризација граматичких израза доказује у којој је мери адекватна лексичка селекција одговорна за значењску интерпретацију реченице, али и њених појединачних делова. Варијантност конструкционог значења, рекли смо већ, непосредно се постиже неким од следећих лексичко-граматичких механизма, који се неретко активирају удружени: (а) номинализацијом прпозиционог предиката, (б) слабљењем лексичког значења финитума, (в) увођењем оперативних речи и (г) атипичним распоредом прпозиционих чланова.

Иако се у појединим случајевима компензује неки системски недостатак, нпр. немогућност пасивизације индиректног објекта у српском језику, не смемо из вида изгубити прагматичке факторе који, често уз неспорну економичност, обезбеђују адекватан распоред информација у реченици, као и значајну убеђивачку моћ, пре свега захваљујући сликовитости представа.

Литература

- Алановић М. „Лексичко-синтаксичка средства пасивизације.” *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 38/1 (2009): стр. 123–133.
- Алановић М. *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2011.
- Алановић М. „Типични структурно-семантички модели глаголских перифраза са глаголима просторно-мобилних односа.” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 56/2 (2013): стр. 39–59.
- Алановић М. „О лексичкој регулацији транзитивности.” *Српски језик – студије српске и словенске*, 19 (2014): стр. 275–288.
- Алановић М. „Функционална употреба речи: глаголи између лексичке и граматичке службе.” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LX/2 (2017): стр. 87–117.
- Артјунова Н. Д. *Предложение и его смысл*. Москва: УРСС, 2003.

- Бондарко А. В. *Грамматическое значение и смысл*. Ленинград: Наука, 1978.
- Всеволодова М. *Теория функционально-коммуникативного синтаксиса*. Москва: МГУ, 2000.
- Золотова Г. А. *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва: УРСС, 2003.
- Золотова Г. А. *Очерк функционального синтаксиса русского языка*. Москва: УРСС, 2009.
- Кронгауз М. А. *Семантика*. Москва: РГГУ, 2001.
- Ристић С. „Категорија очекиваности и неким граматичким и лексичким јединицама.” *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 28/2 (1999): стр. 159–166.
- Тестелец Я. Г. *Введение в общий синтаксис*. Москва: РГГУ, 2001.

*

- Croft W., Alan D. C. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: CUP, 2004.
- Croft W. *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. New York: Oxford University Press, 2009.
- Dik S. C. *The Theory of Functional Grammar. Part 1: The Structure of the clause*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1997.
- Engel U. *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: ESV, 2009.
- Fillmore C. „The Case for Case.” *Universals in Linguistic Theory*. Bach E., Harms R. T. (Eds.). London: Holt, Rinehart and Winston, 1968: 1–88.
- Goldberg A. E. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago – London: The University of Chicago Press, 1995.
- Goldberg A., Devin E., Casenhiser M. „English Constructions.” Aarts B., McMahon A. (Eds.). *The Blackwell Handbook of English Linguistics*. London: Blackwell, 2006: 343–355.
- Helbig G. *Probleme der Valenz- und Kasustheorie*. Tuebingen: Max Niemeyer Verlag, 1992.
- Jackendoff R. *Semantic Structures*. Mass.: MIT Press, 1990.
- Langacker R. W. „Viewing in Cognition and Grammar.” Davis Ph. W. (Ed.) *Alternative Linguistics: Descriptive and Theoretical Modes*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 1995: 153–212.
- Smirnova E., Mortelmans T. *Funktionale Grammatik. Konzepte und Theorien*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2010.
- Tesnière L. *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Éditions Klincksieck, 1969.
- Welke K. M. *Einführung in die Valenz- und Kasustheorie*. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1988.
- Welke K. *Valenzgrammatik des Deutschen. Eine Einführung*. Berlin – New York: De Gruyter, 2011.
- Wildgen W. *Kognitive Grammatik. Klassische Paradigmen und neue Perspektiven*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2008.
- Ziem A., Lasch A. *Konstruktionsgrammatik. Konzepte und Grundlagen, Gebrauchsba-sierte Ansätze*. Berlin – Boston: Walter de Gruyter, 2013.

Milivoj B. Alanović

THE IMPACT OF THE LEXICAL SELECTION ON THE MEANING OF CONSTRUCTIONS

Summary

In this work we start from two types of sentence constructions whose propositional structure depends on lexical selection. On one side two intransitive and on the other two transitive constructions are analyzed, whereby we want to point out two phenomena: (a) functional use of words, and (b) the occurrence of the predicate of the proposition and its arguments in dependent syntagmatic positions.

Key words: construction, propositional meaning, lexical meaning, functional words, semantic roles.